

1. „Genderová odlišnost“: rovnost, nebo difference?

Akademická feministická teorie ve Spojených státech amerických se dnes nachází ve slepé uličce, která dobře odráží všeobecnější slepou uličku teorií radikální demokracie. V současnosti omíláme jako kolovrátek obhajobu politiky identity, přičemž jsme podleli dvěma nešťastným svodům. Prvním je tendence přijmout nediskriminační formu antiesencialismu, která všechny identity a odlišnosti považuje za represivní fikce. Druhým je zrcadlově obrácená tendence přijmout nediskriminační formu multikulturalismu, která oslavuje všechny identity a difference jako hodné uznání. Ve skutečnosti obě tyto tendence sdílejí společné kořeny: nedaří se jim propojit kulturní politiku identity a difference se sociální politikou spravedlnosti a rovnosti. Obě brání oddělením politiky uznání od politiky redistribuce feministické snaze rozpracovat přesvědčivé pojetí radikální demokracie.

Abychom na tyto problémy poukázali, stačí nám pouze rekonstruovat vývoj diskusí o odlišnosti druhé vlny amerického feminismu. Tyto diskuse je možné rozdělit zhruba do tří fází. V první fázi, která trvala od konce 60. let asi do poloviny 80. let, byl kladen hlavní důraz na „genderovou odlišnost“. Ve druhé fázi, jež trvala zhruba od poloviny 80. let do začátku 90. let, se hlavní důraz přesunul na „odlišnosti mezi ženami“. Třetí, právě probíhající fáze se zaměřuje na „vícenásobně se protínající odlišnosti“. Takové nastínění vývoje samozřejmě vyžaduje zjednodušení a abstrakci, ale zároveň umožňuje odstup, který odhalí jeho jinak skrytou vnitřní logiku.

V první fázi byly hlavními protivníky „feminismus rovnosti“ a „feminismus difference“. Zásadními otázkami, které je rozdělávaly, byly za prvé přirozenost

a příčiny genderové nespravedlnosti a za druhé její patřičná náprava, tedy význam genderové spravedlnosti. Schematicky popíší oba póly, přičemž budu ignorovat mnoho nuancí a detailů.

Feminismus rovnosti chápal genderovou odlišnost jako nástroj či výtvar mužské dominance. Jeho zastánci a zastánkyně tvrdili, že to, co je považováno za odlišnost, jsou buď mizogynní lži ospravedlňující ženské podřízení (říká se například, že jsme iracionální a sentimentální, *tudíž* neschopné intelektuální práce, ale že jsme dobře přizpůsobené rodinnému životu), nebo sociálně konstruované výsledky nerovnosti (protože s námi bylo odlišně zacházeno, opravdu nás zneklidňuje matematika nebo se bojíme úspěchu). V obou případech způsobuje zdůrazňování genderové odlišnosti ženám újmu. Znamená posílení našeho uvěznění v podřízené domácí roli, tudíž naši marginalizaci a vyloučení ze všech aktivit, které podněcují skutečnou seberealizaci člověka – z politiky, zaměstnání, umění, duchovního života a uplatnění legitimní autority. Přípravuje nás rovněž o náš férový podíl na základních společenských dobrech, jako například na příjmu, práci, vlastnictví, zdraví, vzdělání, autonomii, respektu, sexuálním uspokojení, tělesné integritě a fyzickém bezpečí.

Z perspektivy rovnosti se tedy genderová odlišnost jevila jako neoddělitelná od sexismu. Politický úkol byl tudíž jasný: cílem feminismu bylo zbavit se překážek „odlišnosti“ a nastolit rovnost, nastavit stejný metr pro ženy i muže. Samozřejmě, že se liberální, radikální a socialistické feministky a feministé mohou přit o to, jak nejlépe tohoto cíle dosáhnout, sdílejí nicméně společnou představu genderové spravedlnosti, která zahrnuje minimalizaci genderové odlišnosti.

Tato perspektiva rovnosti dominovala ženskému

hnutí ve Spojených státech amerických od konce 60. let téměř jedno desetiletí. Na konci 70. let se však situace radikálně změnila s nástupem nového feminismu difference, jenž je rovněž označován jako „kulturní feminismus“. Jeho stoupenci a stoupenkyně odmítli stanovisko rovnosti jako androcentrické a asimilacionistické. Zahrnutí žen do tradiční mužské činnosti nebylo z jejich perspektivy dostatečně radikálním cílem, neboť nekriticky přijímalo jednostranný maskulinní pohled, který považuje za opravdové lidské aktivity pouze ty mužské, čímž znehodnocuje aktivity ženské. Feminismus rovnosti ve svých důsledcích neodmítal sexismus, ve skutečnosti ho reprodukoval znehodnocením femininity. Místo toho byl zapotřebí jiný druh feminismu, který čelil podceňování ženské hodnoty tím, že uznával ženskou odlišnost a oceňoval femininitu.

Stoupenci a stoupenkyně feminismu difference tudíž navrhli novou pozitivní interpretaci genderové odlišnosti. Tvrdili, že se ženy skutečně liší od mužů, ale tato odlišnost neznamená podřízenost. Někteří naopak trvali na tom, že pečující a mírumilovné ženy jsou morálně nadřazeny soutěživým a militaristickým mužům. Jiní navrhovali opustit veškeré zmínky o podřízenosti a nadřazenosti, uznat rovnocennou hodnotu dvou odlišných „hlasů“ a požadovat uctivé naslouchání tomu ženskému. V obou případech se shodli na tom, že genderová odlišnost je reálnou a hluboce zakořeněnou nejzákladnější lidskou odlišností. Všechny ženy sdílejí společnou „genderovou identitu“ *jakožto ženy* a všechny trpí stejnou újmou, když je jejich identita znehodnocována. Všechny jsou proto ve své podstatě sestrami. Aby mohly feministky mobilizovat latentní solidaritu, potřebovaly poukázat na artikulovat pozitivní obsah femininity. Způsobem, jak dosáhnout spravedlnosti pro ženy, bylo stručné

řečeno *uznání*, nikoli minimalizování genderové odlišnosti.

Toto byl tedy rozlišující moment v první fázi diskuse o odlišnosti v rámci druhé vlny amerického feminismu. Hnutí balancovalo mezi dvěma odporujícími si pohledy na genderovou odlišnost, mezi dvěma alternativními přístupy k genderové nespravedlnosti a dvěmi protikladnými představami genderové spravedlnosti. Zastánci a zastánkyně rovnosti viděli genderovou odlišnost jako pomocnou ruku mužské nadvlády. Hlavní sexistickou nespravedlností pro ně byla marginalizace žen a nerovnoměrné rozdělování sociálních dober. Klíčovým významem genderové spravedlnosti byla rovná participace a redistribuce. Feministky a feministé difference naopak nahlíželi genderovou odlišnost jako základní kámen ženské identity. Androcentrismus byl pro ně proto hlavní sexistickou újmou a centrální pro genderovou spravedlnost bylo uznání a ohodnocení femininity.

Tato diskuse probíhala několik let na kulturním i politickém poli, ale nikdy nebyla definitivně vyřešena. Částečně proto, že obě strany argumentovaly přesvědčivou kritikou strany druhé. Zastánci a zastánkyně difference úspěšně ukázali, že obhájci a obhájkyne egalitarismu předpokládali „mužské jako normu“, jako standard, který ženy znevýhodňoval. Stoupenci a stoupenkyně egalitarismu nicméně stejně přesvědčivě argumentovali, že feminismus difference spolehná na stereotypní představy femininity, jež upevňují existující genderové hierarchie. Ani jedna strana nicméně nezastávala zcela obhajitelnou pozici. Přesto ale obě pronikly k důležité podstatě problému. Stoupenci egalitarismu pochopili, že žádný adekvátní přístup k sexismu nemůže přehlížet sociální marginalizaci žen a jejich nerovný podíl na zdrojích, tedy, že žádná přesvědčivá představa genderové spravedlnos-

ti nemůže opominout cíle rovné participace a férové distribuce. Stoupcí difference zase pochopili, že žádný adekvátní přístup k sexismu nemůže přehlížet otázku androcentrismu při konstruování kulturních hodnotových standardů, tedy, že žádná přesvědčivá představa genderové spravedlnosti nemůže opominout potřebu překonání androcentrismu.

Co se z toho tedy dalo vyvodit? Od tohoto okamžiku museli feministky a feministé hledat cestu, jak se přizpůsobit oběma pohledům. Bylo zapotřebí rozvinout perspektivu, která by se postavila proti sociální nerovnosti i kulturnímu androcentrismu. Taková perspektiva by efektivně propojila politiku redistribuce s politikou uznání, ale ne jako dvě oddělené sféry. Spíše by sjednotila sociální požadavky s požadavky kulturními a usilovala by o souběžnou změnu kultury i politické ekonomie.

2. „Odlíšnosti mezi ženami“

Jak se ukázalo, americké feministky a feministé nevyřešili slepou uličku rovnosti a difference vypracováním zmíněné nové perspektivy. Celý rámec diskuse byl spíše v polovině 80. let tak radikálně změněn, že už tento problém nemohl být představován ve starých termínech. Hlavní feministický proud mezitím odmítl názor, že genderová odlíšnost může být plodně studována v izolaci od ostatních odlíšností, zejména „rasy“, etnicity, sexuality a třídy. Diskuse rovnost versus difference byla tedy vytlačena. Původní důraz na „genderovou odlíšnost“ umožnil přesunout pozornost na „odlišnosti mezi ženami“, což zahájilo novou fázi feministické diskuse.

Tento posun byl do značné míry dílem lesbických a nebělošských feministek, které dlouho protestova-

ly proti formám feminismu, jež nebyly s to porozumět jejich životům a poukázat na jejich problémy. Afroameričanky se například dovolávaly vlastní historie otroctví a rezistence, placené práce a společenského aktivismu, aby popřely přesvědčení o univerzální závislosti žen na mužích a o omezení na rodinný život. Feministky z Latinské Ameriky, Židovky, původní obyvatelky Ameriky a Asiatky protestovaly proti tomu, že se v mnoha pracích hlavního proudu feminismu implicitně odkazovalo na bílé angloamerické ženy. Lesby² zase odhalily předpoklad normativní heterosexuality v klasických feministických přístupech k mateřství, sexualitě, genderové identitě a reprodukci.

Všechny tyto hlasy trvaly na tom, že hlavní proud amerického feminismu *nebyl* feminismem pro všechny ženy. Upřednostňoval hledisko bílých angloamerických heterosexuálních žen střední třídy, které doposud hnutí dominovaly. Zrádné vycházel z jejich zkušeností a životních podmínek způsobem, který byl nevhodný, a dokonce škodlivý pro ostatní ženy. Čili právě hnutí, které požadovalo osvobození žen, skončilo ve svých vlastních řadách reprodukováním rasismu a heterosexismu, třídních hierarchií a etnické zaujatosti, jež byly vlastní americké společnosti.

Dlouhou dobu byly tyto hlasy odsouzeny do značné míry k marginální pozici v rámci amerického feminismu. Nicméně od poloviny do konce 80. let se dostaly, vyjádřeno prorockými slovy bell hooks, „z okraje do centra“ diskuse.³ Mnoho dřívějších skeptiků bylo nyní

2/ Po konzultaci s oddělením Gender & sociologie při Sociologickém ústavu AV ČR, v.v.i. v Praze se přikláníme k užítí pojmu „lesba“; pozn. red.

3/ hooks, b., *Feminist Theory: From Margin to Center*. Boston, South End Press 1984.

ní ochotno tento problém uznat: hnutí bylo zaměřeno výlučně genderovými odlišnostmi, čímž opomíjelo odlišnosti mezi ženami.

Feminismus difference byl nejočividnějším viníkem. Jeho údajně univerzální pojetí femininní genderové identity a odlišného hlasu žen mohlo být nyní nahlíženo takové, jaké skutečně bylo: jako kulturně specifická idealizace heterosexuální, bělošské, evropské femininity středních tříd, která byla spojena jak s genderovými hierarchiemi, tak i s hierarchiemi třídními, „rasovými“ a etnickými a také se sexuální orientací. Přesto i feminismus rovnosti nesl svou vinu. Protože předpokládal, že jsou všechny ženy stejným způsobem a stejnou měrou podřízeny všem mužům, falešně univerzalizoval specifickou situaci bílých, heterosexuálních žen střední třídy a zastíral její důsledky na třídni, „rasové“, etnické hierarchie a hierarchie sexuální orientace. Ani jedna z obou stran staré diskuse rovnost versus difference tudíž nemohla odolat kritice. Ačkoli jedna strana zdůrazňovala mužské a ženské podobnosti, kdežto druhá mužské a ženské odlišnosti, konečný výsledek byl fakticky týž: obě strany ponechaly nepovšimnuty odlišnosti mezi ženami, v důsledku čehož v obou případech pokus vybudovat sesterství selhal. Falešná univerzalizace *určité* ženské situace a *určitého* ideálu ženské identity nepodpořila ženskou solidaritu, naopak vedla k rozhněvání a rozkolu, k utrpení a nedůvěře.

Problémy však byly ještě hlubší. Potlačením odlišností mezi ženami potlačil hlavní proud hnutí mimo genderové i další druhy podřízení – jmenovitě třídni, „rasové“, etnické, národnostní, jakož i podřízení spojené se sexuální orientací.⁴ Potlačil tudíž to, co

Deborah King nazývá „vícenásobným nebezpečím“, potlačil tedy vícenásobné formy podřízení, jimž čelí lesby, ženy jiné než bílé rasy a/nebo chudé dělnické ženy.⁵ Feminismu hlavního proudu se proto nepodařilo pochopit vícenásobné členství těchto žen, jejich loajalitu k více sociálním hnutím. Například mnoho žen jiné než bílé rasy a/nebo lesbických žen bylo stále zaangažováno v boji *po boku* mužů jiné než bílé rasy a/nebo gayů v antirasistickém hnutí a/nebo hnutí za osvobození homosexuálů, a přitom současně bojovaly *proti* sexismu svých mužských kolegů. Feminismus zaměřený pouze na genderovou odlišnost ale tuto situaci zcela nepochopil. Potlačením ostatních druhů podřízení potlačil rovněž odlišnosti *mezi muži*. A to dostalo ženy, které jsou vystaveny vícenásobnému nebezpečí, do dvojích obtíží: fakticky je to nutilo vybrat si mezi loajalitou ke svému genderu a loajalitou ke své „rase“, třídě a/nebo sexuální orientaci. Imperativ *buď/anebo* popíral skutečnost vícenásobného nebezpečí, vícenásobného členství a vícenásobné identity.

Výlučný důraz na „genderovou odlišnost“ se ukázal být stále kontraproduktivnějším v podobě „politiky identity“, která se šířila v 80. letech. Politická scéna byla přeplněna „novými sociálními hnutími“, z nichž každé politizovalo odlišnou „diferenci“. Gayové a lesby se mobilizovali kolem sexuální odlišnosti v boji proti heterosexismu, hnutí Afroameričanů, původních obyvatel Ameriky a dalších příslušníků nebělošských ras politizovalo „rasovou“ odlišnost v protestu proti rasovému podřízení a široká škála etnický a ná-

---

genderovým a třídním rozdělením a v menší míře také rasovým rozdělením, s úpadkem nové levice ale jejich vliv poklesl.

5/ King, D., Multiple Jeopardy, Multiple Consciousness. *Signs*, 14, Autumn 1988, No. 1, s. 42–72.

4/ Důležitou výjimkou byl socialistický feminismus pozdních 60. a 70. let. Socialistické feministky vždy trvaly na vztahu mezi

božensky se identifikujících skupin bojovala za uznání kulturních odlišností uvnitř stále multietnickějšího národa.⁶ Feministky tedy sdílely politický prostor se všemi těmito hnutími, avšak nikoli ve smyslu paralelní existence bok po boku. Různá hnutí se spíše navzájem prolínala a každé procházelo obdobným procesem objevování dalších vnitřních odlišností.

Potřeba přeorientovat se byla v tomto kontextu zřejmá. Pouze kdyby byli feministky a feministé ochotni opustit výlučný důraz na genderovou odlišnost, mohli bychom přestat interpretovat ostatní požadavky difference jako hrozbu pro ženskou jednotu. Pouze kdybychom byli ochotni zabývat se jinými než genderovými druhy podřízení, mohli bychom teoreticky vyjádřit náš vztah k dalším politickým bojům, které nás obklopují. Pouze kdybychom opustili pohled na ženy jako na nezávislé hnutí, mohli bychom plně pochopit skutečnou situaci: genderové boje se vyskytují v širším prostoru občanské společnosti, kde současně soupeří mnoho druhů odlišnosti a kde se kříží mnoho sociálních hnutí.

3. „Vícenásobně se protínající odlišnosti“: antiesencialismus, nebo multikulturalismus?

Kolem roku 1990 byla tudíž rozhodující feministická diskuse připravena posunout se od „odlišnosti mezi ženami“ k „vícenásobně se protínajícím odlišnostem“. Výsledkem byl velký posun. Z prvotního obra-

---

6/ Relativní absence národnostních bojů – výjimkou jsou současní potomci původních obyvatel Ameriky a Portorikánci – odlišují americkou politiku identity od mnoha jiných v různých oblastech světa.

tu dovnitř (místo zaměření pozornosti na náš vztah k mužům jsme se zaměřily na vztah mezi námi samotnými) se vyvinul obrat ven (místo zaměření pozornosti na gender samotný jsme se zaměřily na jeho vztah s ostatními vzájemně se křížícími druhy odlišností a podřízením). Celá škála politizovaných odlišností se tak stala „vodou na feministický mlýn“. Feministickou teoretickou analýzu již nevyžadoval pouze gender, ale také „rasa“, etnicita, národnost, sexuální orientace a třída.⁷ A všechny boje proti podřízení potřebovaly určité propojení s feminismem.

Tento posun nebyl v principu podmíněn opuštěním návrhu propojit politiku redistribuce s politikou uznání. Diskuse o „odlišnostech mezi ženami“ tento projekt opravdu nikdy explicitně neodmítly. Ani logika zohlednění těchto odlišností nevyžadovala opuštění snahy o integraci kulturní politiky identity a odlišnosti se sociální politikou spravedlnosti a rovnosti. Posun k vícenásobně se protínajícím odlišnostem ale tento návrh zkomplikoval. Problém integrace přerodělování a uznání by bylo nutné přesunout do nového, komplexnějšího politického prostoru, v němž by se kulturní požadavky musely vzájemně překrývat se sociálními požadavky napříč celým spektrem protínajících se druhů nadvlády.

Nicméně americké feministky dosud takový přístup nerozpracovaly. Naopak ve stejné době, kdy začíná třetí, současná fáze diskuse o odlišnosti, se politika uznání stále více odděluje od politiky přerodělování, přičemž první z nich stále více zastihuje druhou. Výsledkem je zkresení problematiky, což brání snaze vypracovat přesvědčivé pojetí radikální demokracie.

7/ Opak je také pravdou: gender musí být nyní teoreticky analyzován z perspektivy těchto dalších odlišností.